

**De Urbe Uloa – J. V. Snellman 200 vuotta: Snellmanilainen usko sivistykseen
Tiistaina 5.9.2006 Linnanmaa, Saalasinsali, Pentti Kalevan katu
klo 11.10 Snellmanilainen valtiomiesvastuu, dosentti Raimo Savolainen**

**Arvoisa herra puhemies,
hyvät kuulijat!**

Snellmanin koko julkisen toiminnan ajan peräänkuuluttamaa valtiomiesvastuuta voi tarkastella toisaalta hänen teoreettisten lähtökohtien ja toisaalta käytännön toiminnan kautta. Hän oli käytännön mies, jolle filosofiakin oli väline päämäärin pääsemiseksi. Mitä Snellmanin valtiomiesmäisyyteen tulee, hän täyttää mitat ainakin siinä mielessä, että hänen toimintaansa on arvosteltu häikäilemättömyydestä, itsevaltaisuudesta, laillisista muodoista piittaamattomuudeksi jne. kuten monia muita historiamme suurmiehiä. Vahvat yksilöt jakavat yleensä mielipiteet tehokkaasti.

Tällaisen kuvan yhtäpitävyys todellisuuden kanssa on usein aika suhteellinen, koska kansallisen historiakirjoituksen traditiossa suurmiesten kriittinen arviointi on perustunut oman ajan kriteereihin. Yli sata vuotta vanhoista päätöksenteon olosuhteista tehdään sujuvasti johtopäätöksiä nykypäivän parlamentaarista asetelmista käsin. Suomalaisen kansallisvaltion luomista ja itsenäisen valtiokokonaisuuden syntymistä 1800-luvun aikana on katseltu demokratian tai vastaavan laillisen järjestyksen pelisääntöjen noudattamisen lasien läpi.

Kuitenkin tarkemmin katsoen viralliset muodot ohittava toimintatapa on nostanut myös monet tätä päivää lähempänä olevat yksilöt suurmiehen asemaan kuten C. G. E. Mannerheimin, Risto Rytin, J. K. Paasikiven ja U. K. Kekkonen. He ovat historian käännekohdissa rohkeasti yksin ratkaisseet maan asioita kansan ja valtion hyväksi ilman, että hallitus ja eduskunta olisivat aina asiallisesti ehtineet mukaan päätöksentekoon kriisitilanteissa.

Näiden lähihistorian suurmiesten toimintatapa herättää tänä päivänä kriittistä keskustelua, kun sitä vastoin aika on kullannut jo vanhimpien suurmiesten persoonalliset toimintatavat. Nykypäivälle ongelmattomimpia suurmiehiä, särkymättömän kipsipään mainetta pitkään kantanut, Snellman oli omana aikanaan hyvinkin kiistelty, mitä tulee hänen toimintatapoihinsa virallisessa päätöksenteossa. Syitä ei ole paljonkaan pengottu, koska aikaisemmassa tutkimuksessa näkyviin on päässyt enemmän kansallisfilosofi kuin raadollinen valtiomies. Koottujen teosten myötä ja niistä syntyneen kokovartalokuvan mukaan nousee tuoreesti esiin se seikka, millainen "machiavelli" Snellmanin toimintatapaan loppujen lopuksi kätkeytyikään.

Snellmanilaisen valtiomiesvastuun teorian ja käytännön ymmärtäminen edellyttää, että lähtökohdaksi tunnetaan Venäjän keisarin itsevaltainen suosikkihallinto ja Porvoon valtiopäivien ja Haminan rauhansopimus päätökset tässä kontekstissa. Suomen sodan lopputuloksena Suomesta muodostettiin keisarikunnan yhteyteen oma erillisasema, jolla oli omat hallintolaitokset ja oma budjetti. Tässä Suomen suuriruhtinaskunnassa Snellman toimi olosuhteissa, jolloin pienen kansakunnan saavutettuja etuja suuren imperiumin yhteydessä puolustettiin muodollisista asemista käsin mutta niiden suojissa konkreettisimmat edistysaskeleet otettiin aina vähemmän parlamentaarisiin tai demokraattisiin keinoin. Todellisen vaikutusvallan käyttäminen edellytti toimijalta venäläisen päätöksentekojärjestelmän hallitsemista eli pääsemistä osaksi suosikkihallintoa, jonka perustana oli Venäjän keisarin itsevaltainen persoona.

Jo ennen valtiopäivien kokoontumista tai rauhansopimusten solmimista suomalaiset kohosivat hallitsijan suosikkipiiriin, kun Suomen suuriruhtinas, keisari Aleksanteri I halusi 1.12.1808, että valloitetussa kaikki Suomea koskevat asiat oli esiteltävä suoraan hänelle. Suomesta tuli poikkeusalue, johon venäläisten ministerien toimivalta ei ulottunut. Suomen asiat Pietarissa esittelevä ministerivaltiosihteeri ja keisarin henkilökohtainen edustaja Suomessa, kenraalikuvernööri, olivat poliittisen kuiskuttelun avainhenkilöitä, kun keisarin kanssa oltiin säännöllisesti henkilökohtaisesti yhteydessä.

Päätöksentekomalli oli kuin aurinkokunta, jonka keskellä keisari loisti aurinkona, hänen ympärillään pääsuosikkeina pyörivät keskeiset planeetat, kenraalikuverööri ja ministerivaltiosihteeri. Planeetoilla oli taas omat kuut, suosikin suosikit, joihin Snellmaninkin tuli kuulumaan.

Keisarin persoonaan kytkeytyvän suosikkihallinnon suhdanteet määräytyivät hallitsijavaihdoksen mukaan, jolloin kaikissa oloissa omaa linjaansa itsepäisesti toteuttaneen Snellmanin vaikutusmahdollisuudet vaihtelivat keisareittain. Suhdanteiden muuttuessa luentosalien ja sanomalehtikirjoitusten kansanvillitsijä saattoi kelvata uudistusmieheksi luottamusvirkoihin. Nikolai I:n aikana vuosina 1825-1855 sotilas-kurin aikaisesta "sarkatakkisesta jakobiinista ja kommunistista" tuli Aleksanteri II aikana 1855-1881 hovikelpoinen filosofian professori ja finanssiministeri ja monien uudistusten arkkitehti.

Venäjän kannalta huonosti sujuneen Krimin sodan jälkeen viimeistään vuodesta 1856 sisäpoliittisesti uudistukset olivat välttämättömiä. Aleksanteri II:n mielenkiinto Snellmanin asiantuntemukseen heräsi, kun hän oli lukenut käännöksiä tämän Literaturbladin artikkeleista koskien mm. kansakoulujen perustamista, kulkulaitosten parantamista, elinkeinovapauden laajentamista. Snellmanin vuosia lehtikirjoituksissa esittelemät asiat kelpasivat keisarin uudistusohjelman sisällöksi. Vuosien 1863-64 valtiopäivien valmistelijana kullisseissa keisarin neuvonantajana Snellmanin sanomalehtikirjoitusten sisältö muuttui koko ajan konkreettisempaan suuntaan.

Yhtä tärkeää kuin oli pitää kaikkina aikoina kiinni vakaumuksestaan oman mukavuutensakin kustannuksella oli tunnistaa otolliset olosuhteet ja toimia sen mukaan. Valtiopäivien lähestyessä Snellman rakensi otollista toimintaympäristöä korostetulla hallitsijauskollisuudella. Se kiteytyi seuraavissa sanoissa: ”On ero sen kansallisen itsetunnon välillä, joka sanoo, että kansakunta luo itse kohtalonsa, ja sen julkean kiittämättömyyden välillä, joka kieltäytyy tunnustamasta kansakunnan

kiitollisuutta sille, jonka kaitseminen on kutsunut näiden kohtaloiden johdattajaksi ja joka tällä paikalla on osoittanut käsittävänsä kansallisen tietoisuuden vaatimukset, sekä osoittanut niiden täyttämiseksi jaloa vapaamielisyyttä ja lämmintä haluaan toimia kansan parhaaksi.”

Snellmanin reaalipoliittinen lähtökohta oli, että Suomen suuriruhtinaskunnan asema toimi hedelmällisenä puitteena Suomen kansallisuuskehitykselle. Siksi hän seurasi huolellisesti oikeustieteilijöiden määrityksiä Suomen muodollisesta asemasta, tuki tulkintoja tarvittaessa ja toi terävimmät esiin lehtikirjoituksissa. Näiden joukkoon kuului Johan Philipp Palmén, jonka mielestä Suomen suuriruhtinaskunta oli Porvoon valtiopäivien hallitsijavakuutuksen ja hallituskonseljin ohjesäännön perusteella jäänyt vuonna 1809 yksin huolehtimaan siitä perinnöstä, jonka Ruotsi itse oli pyyhkinyt pois vallankumouksessaan samana vuonna. Palménin mukaan Venäjän keisari oli Porvoon valtiopäivillä antanut suomalaisille oikeuden pitää vanhat Ruotsilta periytyneet instituutiot muuttumattomana. Tätä "jaloa esi-isien perintöä" suomalaiset oli nyt herätettävä arvostamaan ja kehittämään, koska siten myös estettiin Venäjän lakien voimaantuloa Suomen suuriruhtinaskunnassa.

Luennoillaan esittämänsä ajatukset Palmén levitti laajemmalle yleisölle vuonna 1859 ilmestyneellä teoksellaan "Lainopillinen käsikirja". Julkisuudessa esitettiin ensimmäisen kerran kokonaisuudessaan se käsitejärjestelmä, jolla Suomen suuriruhtinaskunnan oikeudellinen asema ja keskushallinto Venäjän yhteydessä oli järjestetty. Yksi kohta oli Snellmanin mielestä virheellinen ja selitys epätyytyvä. Kiista koski sitä, tuliko Suomen suuriruhtinaskunnasta vuonna 1809 Palménin kirjassaan mainitsema ”maakunta” vai Snellmanin peräänkuuluttama ”valtio”, jolla oli oma valtiosääntö.

Snellmanin mielestä oikeustieteilijät yhdessä hänen kanssaan tiesivät, että keisarin yksipuolinen vakuutus "Suomen valtiollisesta asemasta" voitiin koska tahansa

peruuttaa. Siksi julkisuudessa oli rakennettava oppi Suomen valtiollisesta asemasta, millä tehtäisiin sulautuminen Venäjään mahdolliseksi. Tämän opin toteuttamisessa Palménin julkinen toiminta onnistui ainakin siinä määrin, että hänen teoksestaan julkaistiin otteita Venäjän oikeusministeriön virallisissa julkaisuissa ja venäläiset professorit julkaisivat teoksen perusteella tutkielmia Suomen suuriruhtinaskunnan erillisasemasta omissa aikakauslehdissään.

Samaan aikaan Snellman rakensi valtiolliselle asemalle henkistä sisältöä kansallisuusohjelmallaan. Snellmanin nuorisoa isänmaalliseen toimintaan kasvattaneet luennot kulkivat käsi kädessä Litteraturblad –lehden kirjoitusten kanssa. Niissä hän otti mielipidejohtajan aseman takaamaan uudistusten keskeytymätön jatkuminen keisarin hyvällä tahdolla.

Hyvät kuulijat!

Kuten huomaamme snellmanilainen valtiomiesvastuu pitää toisaalta sisällään muodollisten puitteiden kunnioittamisen ja työskentelyn niiden säilyttämiseksi mutta toisaalta vastuullisen tarttumisen johtamiseen siinä laajuudessa, kun liikkumavaraa on olemassa. Se miten harkinta tässä asiassa vastuullisesti tapahtuu Snellman on käsittelyt paljon lähinnä teoksessaan Valtio-oppi ja sittemmin useissa luentosarjoissaan filosofian professorina.

Snellmanin mielestä ainoastaan sellainen toiminta sanan todellisessa merkityksessä on poliittista, joka on täysin sopusoinnussa kansallishengen vaatimusten kanssa. Kansallishengen hän määrittelee isänmaanrakkauden ja kansallisuuden yhdistelmäksi. Objektiivinen puoli, legaliteetti, toteutuu lainkuuliaisuutena kansalaisyhteiskunnassa mutta valtiollisessa toiminnassa on voimassa subjektiivinen puoli moraliteetti. Perustana on se, mitä isänmaan etu vaatii.

Snellmanin ajattelussa yksilön toiminta perustuu hengen vapauteen. Yksilö saa tyydytyksen päästessään koko persoonana vaikuttamaan tapahtumien kulkuun. Se tapahtuu innostuneesti, jopa intohimoisesti: ”ken taistelee isänmaan puolesta, hän ei seiso mietiskellen ja puntaroiden eri velvollisuuksia, vaan lyö ja lyö halusta – se on hänen ilonsa.” Hän jatkaa: ”Yksilön on toimittava niin kuin kansakunta olisi toiminut; mutta tätä ei sano hänelle kukaan; hänen täytyy itse ratkaista, mikä kansakunnan tahto on; jos hän erehtyy hänen tekonsa on moitittava. Uskalla! Onnistu tai kaadu! Se tuomio pysyy. Se on kirjoitettu jokaiselle historian lehdelle. Siksi historian sankareista harvat ovat tahrattomia.”

Vastuullinen valtiomiestoiminnan perustana on Snellmanin käsitys yksilön ja historian suhteesta. Hän katsoo historian syntyneen yksilöiden kunakin hetkenä suorittamien viisaiden ratkaisujen tuloksena. Menneisyyden muuttuessa nykyisyydeksi ihmisen teoissa syntyy traditio. Koska nykyisyys on entisten polvien viisaiden ratkaisujen tulosta, on viisaita ratkaisuja tehtäessä tunnettava mitä ennen on ollut. Tutkimalla entisyyttä ihminen oppii tuntemaan nykyhetken. Tämän tietonsa hän muuttaa yleiseksi toiminnaksi ja toimintana se jää elämään historiassa. Perhekasvatuksen ja kouluopetuksen avulla käy mahdolliseksi että historia elää yksilöjen tietämisessä ja tahtomisessa.

Historiallisen kehityksen eteenpäin vievä voima Snellmanin ajattelussa on tahto valtaan. Koska hänen mielestään oikea sellaisenaan ei voi toteutua, yksilö pyrkii saamaan valtatekijäksi oman käsityksensä oikeasta. Koko historia on eriasteista tahtoa valtaan mutta kysymys ei ole irrallisten yksilöiden arvosta. Ihmisellä on arvo vain renkaana historiallisen kehityksen ketjussa. Professoriajan luennoissaan hän puhui, miten kehittyneen kansan jäseniä kannustaa tietoisuus heidän suuresta osuudestaan ihmiskunnan kehitykseen. Yksilöinä he kohoavat rajoittuneesta yksilöllisyydestä hengen, maailmahistorian vapauteen.

Snellmanin ajattelussa toiminnassa valtion ja isänmaan hyväksi tahdon voimakkuus oli ratkaiseva, mikä oli hänelle henkilökohtaisesti tinkimätön asia. Ystävilleen hän usein korosti, miten minä olen tehnyt pääni itse – itsepintaisuudetta ja sitkeyttä sitä ei tehdä. Minä olen koettanut toisessa suhteessa koettanut korvata sitä, mitä luonto on minulta kieltänyt. Myöhemmin hän kuvaa asemaansa opettajana tai professorina, jolloin hän ei koskaan kehottanut nuorta tutkimaan kykyään vaan mieluummin sanoi: tutki tahtosi. Jos se havaitaan lujaksi, niin voimaa on kyllä. Itse pyrkiminen on jo voitto, joka palkitsee itsensä. Rajoituksesta kyllä pitää maailmanmeno huolta.

Yksilön tahdonvoima johtaa kuitenkin kahteen erilaiseen lopputulokseen, joista Snellman erottaa huolellisesti valtiojohtajuuden ja joukkovoiman. Snellman katsoo aatteiden syntyvän tuloksena siitä hiljaisesta työskentelystä, jota yksilöt jokapäiväisessä elämässään harjoittavat yrittäessään luoda parempaa ja täydellisempää. Hän sanoo: ”Nuo aatteet jotka ovat maailmaa mullistaneet, ovat lähteneet ajatuksen hiljaisista työpajoista.” Snellmanin mielestä joukkojen vaikutus tapahtumahistoriaan on vain hetkellinen, koska sitä ohjaa tunne, arkuus ja viha. Tapahtumiseen tarvitaan voimakasta kättä, jolloin johtavan valtiomiehen rooli on merkittävä.

Snellmanin historiankäsitteiden individualistinen sävy on peräisin Machiavellilta, jolle välttämätön paha oli se, mikä edusti Snellmanille eettisyyden huippua. Korkeinta mitä ihminen voi saavuttaa oli Snellmanin mukaan se, että hän uhraa minänsä, itsekkyytensä ja tietää, ettei hänen henkensä ole minus vaan elävä yhteinen järjellinen henki. Yhteiskuntahistorian luennollaan 1862 Snellmanin maalaa kuvan vahvasta valtiomiehestä, joka omasta povestansa etsii lakia tekojensa tueksi, mikä menettely edustaa korkeinta järkeä. Ratkaisun hän tekee täysin tarkoituksenmukaisesti ja onnistuu, kun hänen tahtonsa on samalla yleistähto ja kun itsekäs tarkoitus on poissa. Hänen viisas ratkaisunsa on Kaitsemuksen ratkaisu.

Snellmanin perusajatus oli, että vaikka kuinka oltaisiin kansanvaltaisessa järjestelmässä, jonkun on aina täytynyt tehdä tapahtumista aloite ja panna toimeen. Snellman siteeraa Hegelin ajatusta, että täytyy olla joku joka sanoo ”Minä” ja panee i:n päälle pilkun. Kansakunnan tahdon tulee todellistua määrättyssä yksilössä, jotta se voisi tapahtua. Kun yksilö on uhrannut yksilösiveellisyydenkin käskyt valtion hyväksi, on saavutettu eettisyyden huippu. Tällä hän perustelee myös häikäilemättömän valtioedun ajamisen machiavellistiseen tyyliin.

Machiavellin Ruhtinaasta Snellman huomauttaa, ettei kukaan joka on lukenut kirjan voi väittää että se ei sisällä paljon totuutta ja että sitä ei voi ottaa vakavalta kannalta. Jos ruhtinaan vallassa pysyminen korvataan valtion pystyssä pysymisellä, niin hyvin vähän väitteistä voi olla väriä. Snellmanin mukaan Machiavellin virhe on kuitenkin siinä, että hän sitoo valtion pystyssä pysymisen ruhtinaan henkilöön. Se suuri vapaus, jota yksilö valtion puolesta toimivana nauttii, tietää myös suurta vastuuta.

Snellmanin ajattelussa johtajaksi kohoavat ne, jotka parhaiten tajuavat ajan hengen ja olivat siis oman yhteisönsä palvelijoita. Lujatahtoinen yksilö tekee ajanhengestä johtopäätökset seuraava toimintaa varten ja saa muut kannattamaan valintaansa. Jos hän on syvästi perehtynyt ajanhenkeen, hänellä on totuuden voima ja hänen ajatuksensa innostavat toisia. Johtaja ei perusta toivoaan hyvään tahtoon; hän on vakuuttunut siitä mikä on oikea, se taivuttaa muut tahdot ja musertaa mahdottomuudet. Siksi suuri henkilö joutuu toimimaan vastoin joukkojen tahtoa. Hän tuntee paremmin mitä ajanhenki on ja mitä se vaatii kansalta.

Snellman ei tee valtiomiehistä kuitenkaan mitään yli-ihmisiä, koska hänen mielestään suurikaan yksilö ei ole kuin mahdollisuus. Ihmiskunnan tuhansien vuosien työ, keskittyneenä ajanhengeksi ihmisessä ja hänen tietämisessään, tekee oikean toiminnan mahdolliseksi. Voidakseen edustaa kansakuntaa on valtiomiehen

Snellmanin mielestä perusteellisesti tutustuttava oman kansansa kansallishenkeen. Sivistys on sitä, että ymmärtää aikansa vaatimukset ja on oivallusta ja tahtoa edistää näitä yleisiä harrastuksia. Vain sivistys voi antaa valtiollisessa toiminnassa tarvittavan kyvyn: ”Pyrintö ilman vastaavaa kykyä tuottaa onnettomuutta kansakunnalle ja rangaistusta ja häpeää sille, joka omahyväisesti on voimansa yliarvioinut. Tuomion antaa historia.”

Hyvät kuulijat!

Snellmanin ajatukset valtiomiesvastuusta nousevat jo nuoresta iästä asti historiallisiin elämäkertoihin huolella perehtymisestä, monien vuosien aatteellisesta työskentelystä useiden filosofien parissa kansakunnan aatteellisen perustan rakentamiseksi ja käytännön valtiollisen toiminnan kriittisestä seuraamisesta sekä ulkomailla että kotimaassa. Elämänsä viimeisten vuosien tilinpäätöskirjoituksissaan hän vetää yhteen kehityksen suuntaa oman aikansa johtavien valtiomiesten menestymisen perusteella. Kysymys on hänen omista lähimmistä liittolaisistaan ja keisarista, joka suosiollaan antoi tälle asetelmalle laajojakin toimintavapauksia.

Havainnollinen on Snellmanin käsikirjoitus 1874 kenraalikuvernööri F. W. Bergin uran merkityksestä: ”Ei ole aihetta hämmästellä sitä, että arviot tuon ansioituneen miehen toiminnasta tällä paikalla ovat hyvin epävarmoja. Vasta tulevaisuus voi valaista tuon ajan oloja, joiden tarkasteluun epäilemättä vielä usein palataan. Luotiinhan silloin perusta paljolle, mikä on sittemmin kehittynyt – käsittääkseni yleensä isänmaan parhaaksi.” Snellmanin mukaan Berg tarttui esimerkiksi taloudelliseen uudistustyöhön preussilaisella tarmolla, joka ei sopinut legalismiin ja harkitsevaan byrokraattiseen päätöksentekoon sopeutuneelle suomalaiselle hallintokulttuurille. Bergin aikana kuitenkin päästiin liberaalisissa uudistuksissa hyvään alkuun, jolloin tämä oli edellytyksenä 1860-luvun lainsäädännölle.

Pitkäaikainen ystävä ja tukija ministerivaltiosihteeri Alexander Armfelt kuoli 1876. Hänestä Snellman totesi: ”Kaikki jotka ovat lähemmin oppineet tuntemaan olosuhteet, todistavat, että kreivi Armfelt silmiinpistävän rauhallisesti ja harkiten tutki jokaisen tehdyn esityksen, mutta että hänelle itse ehdotuksen arvon punninnan ohella oli yhtä tärkeää tutkia sen toteuttamismahdollisuudet. Käytännön valtiomiehelle tyhjät paasaukset olivat pelkää suunpieksentää ja epäonnistuneet säntäilyt vaara tulevalle vaikutusvallalle.”

Snellmanin yhteistyö Bergin ja Armfeltin kanssa oli niin tiivistä, että syntyi pilkkalaulukin hänen tiheistä tapaamisistaan näiden herrojen kanssa ohi virkatien. Kaiken toiminnan perusta oli kuitenkin keisari Aleksanteri II, jonka hallitsijakauden 25-vuotisjuhlan johdosta Snellman kirjoitti maaliskuussa 1880 laajan yleiskatsauksen hänen kauteensa. Hänen mielestään Aleksanteri II:n aikana Suomen kansa on oppinut uskomaan tulevaisuuteen, mistä todisteeksi hän luetteli kaikki tosiasiat modernin valtiorakenteen syntymisen puolesta. Snellmanin mukaan ”Vasta nyt voimme puhua kansallisomaisuudesta. Maa on voinut kiittää saatuaan perinnöksi inhimilliset lait. Kansallisuuskasvatus on lakannut olemasta koekenttä ja siitä on tullut koko kansan asia. Suomen kansan oma kieli sai vapautuskirjansa. Kaitselmus on valinnut hänet laskemaan lujan pohjan kansojen onnelliselle tulevaisuudelle.”

Jonkinlaisena poliittisena testamenttina Snellman otti viimeisen kerran kantaa valtiomiesvastuuseen keskenjääneessä Pietariin aiotussa kirjekonseptissa vain pari viikkoa ennen kuolemaansa. Aleksanteri II:n jälkimaineen pohtimisen ohella kirjeen liitteenä oli tutkielma ”Johtavat miehemme”. Aiheena oli kenraalikuvenrööri Nikolai Adlerbergin kelvottomuus ja hänestä eroon pääseminen. Snellman mukaan hänen huomattavin lauseensa, että ”kansat ovat lapsia, joita on hallittava ja ohjattava” oli pelkästään naurettava niin rajoittuneen johtajan suusta kuultuna.

Snellman valitti katsauksessaan sitä, että kenraalikuvernööri halusi valtiomiesmäisesti puuttua asioihin mutta oli vain asiat käytännössä esittelevän kansliapäällikön puheturvi. Snellman oli huolissaan, että jokaista venäläistä kenraalikuvernööriä uhkaa väistämättä samaan tilanteeseen joutuminen, koska he eivät tunne henkilöitä Suomessa eikä maan asioita. Kenraalikuvernöörin kuviteltu hallitsijan sijaisuus on johtanut siihen, että Venäjän vallasta on tullut itämaista satraappivaltaa. Snellman lopetti katsauksen sanoihin: ”Rehtiys ja kunnia ovat meidän ankkurimme. Mutta venäläinen tshinovnikka, vaikkapa näennäisesti suomalaissyntyinenkin, ymmärtää ne toisella tavalla kuin me.”

Hyvät kuulijat!

Snellmanin ajattelussa vastuullisesta poliittisesta toiminnasta olennaista oli se, että oli kysymys sitten johtajista tai toimeenpanijoista, kukaan yksilö ei ollut korvaamaton. Tämän lisäksi hän alkoi ikääntyessään yhä enemmän korostaa sitä, että ihminen ei itse ohjaa kohtaloitaan; hänen täytyy tyytyä siihen, minkä Jumala hänelle suo. Pääasia on täyttää velvollisuutensa ja tehdä työtä kovasti. Snellmanille yksilön velvollisuudentunto ilmaisi sitä, että siveellinen maailmanjärjestys on elävä hänessä. Itse hengen toiminta on pääasia ja se tapahtuu yksilön nimistä riippumatta. Historian suuret kehityslinjat ovat hänen mukaansa niin selvät, ettei yksilöllinen erityisyys voi niihin paljon vaikuttaa. Snellmanin johtopäätös olikin: historia suoriutuu, kun oikea hetki on lyönyt, sangen vähin keinoin.

Tästä ei ole kaukana se Bismarckin ponteva toteamus, että valtiomiehen pitää tyynesti ja kylmäverisesti antaa olojen kehittyä itsestään, kunnes ilmenee niiden vaihdellessa sopiva hetki tarttua niiden johtoon ja toteuttaa aikeitaan. Ajan aalto kantaa johtavaa valtiollista suurmiestä, hän ei saa yrittää väkinäisesti hallita sitä aaltoa. Ratkaisevalla hetkellä yksilön toiminta todellisesti ratkaisee mikä kehitysmahdollisuuksista tulee toteutetuksi.

Onnitellessaan 75-vuotiasta Snellmania G. Z. Yrjö-Koskinen korosti Martin Lutheriin viitaten, että ajankohdan merkkimiehet eivät ole mitään tyhjiä astioita, joita aika voisi täyttää millä aineella hyvänsä. Päinvastoin Jumala on lähettänyt heidät ajan tarpeita varten ”ikään kuin kättilöiksi ihmiskunnan synnytyskivuissa.” Samalla Yrjö-Koskinen kritisoi elämäkertoja, joista puuttui yhtämittäinen historiallinen kertomus, josta syy-yhteydet ilmenevät. Suuret persoonallisuudet vaikuttivat ajan mukana ja olivat ajan palvelijoina Jumalan palvelijoina. Historiallinen kutsumus loi yksilöt ja voimat eikä päinvastoin.

Snellman muistutti tästä viimeisessä Wilhelmin päivän puheessa 6.4.1881, jolloin hän poikkeuksellisesti puhui suomeksi pihalleen kokoontuneelle nuorisolle. Snellman muisteli haikeana kuolleita ystäviään Runebergia, Castrénia, Nervanderia mutta julisti lopuksi: ”Mutta menkööt ja menkäämme kaikki! – Ei kansan kohtalo riipu yksinäisen kohtalosta. Kansa aina elää, yksityinen menköön. Kansa elää, jos kansassa vaan on joku pesä, jossa kelpo miehiä, kasvatetaan. Sanon suoraan; en tiedä miten nykyään asian laita lienee meidän maassa. Kyllä täällä rehtiä miehiä nousee, mutta missä ne etevät olisivat, missä ne eläisivätkään, sitä en tiedä. Toivon kuitenkin, että Jumala niitä herättää.” Lopuksi Snellman sanoi nuorisolle, että se on teidän huolenanne, hyvät herrat, että teidän joukostanne nousee kelpo miehiä, jos niin ei olisi, isänmaa olisi hukassa. Snellman uskoi vakaasti että tästä huolehdittaisiin, muu olisi mahdotonta.

Snellman ehti saada elämänsä aikana runsaasti huomionosoituksia kansakunnan herättäjänä mutta hän ei koskaan kyennyt kokonaan unohtamaan sitä, millaista kritiikkiä hänen menetelmänsä toteuttaa suomen kielen asetus, rahakysymys ja toiminta näläntorjunnassa tai rautatiekysymyksessä yleisessä mielipiteessä oli herättänyt. Unohdusta ei tuonut vakaumus siitä, että hän koki toimineensa oikein kansakunnan edun puolesta. Kuitenkin Snellmanin hautajaisissa 7.7.1881 Zacharias

Topelius opetti, miten laillisia muotoja uhmanneita rohkeita miehiä tuli kohdella. Hänen mielestään suurmiehen suhteen ei pidä pikkumaisesti urkkia, ovatko valitut keinot olleet oikeita. "Historian pitää vain katsahtaa hänen päämaaliinsa ja todistaa, että se oli sellaisen miehen arvoinen, joka kulkee kansansa etunenässä."

Viime kädessä snellmanilainen valtiomiesvastuu tekee sivistyksestä kaikkien yhteistä pääomaa. Sen mukaisesti jokaisen on tunnistettava olevansa omalla paikallaan oman elämänsä valtiomies ja vastuussa toiminnastaan kansakuntansa tulevaisuuden edessä. Se edellyttää tietoisiksi tulevista historiallisista juurista, rohkeutta tunnustaa oma identiteettinsä ja halua hakea oma roolinsa kanssakäymisessä muiden kansakuntien kanssa. Jokaisen tehtävä on lisätä näin sivistyksen arvoa ja siirtää se kartutettuna seuraavalle sukupolvelle.

Tämä tehtävä ei vanhene koskaan. Snellman lausui 75-vuotisjuhlapuheessaan seuraavaa:” Katsokaa ympärillenne, mitä Euroopassa tapahtuu. Jokainen päivä on todisteena siitä, mitä merkitsee työ kansan kansallistietoisuuden herättämiseksi ja kansakunnan johtamiseksi selvempään tietoisuuteen siitä, mitä kansa on ja mikä sen tarkoituksen tulee olla.---”Ei ole mitään inhimillistä mahtia, joka voisi sitä estää, ja vain sille voidaan luja Suomi perustaa, Suomi, joka voi toivoa kestävänsä tulevaisuudessa.” Morgonbladet 16.5.1881. Puhe 75-vuotisjuhlassa